

מקומו של ה'מקום'

פרופ' שלום רחנברג

שהיתה מקובלת באותה תקופה על הפילוסופים הסטויקנים. חז"ל קיבלו השקפה זאת אך בהסתייגות: "שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו מן מה דכתיב 'הֲנֵה מָקוֹם אֲתִי' (שמות לג, כב). המקום הוא "אֲתִי", עם הקב"ה, אך הוא עצמו איננו במקום. יש כאן רעיון פילוסופי ומיסטורי, הוא גם כאן, בכל מקום, אך גם מעבר ב'שם' הבלתי מושג. למדנו מכאן שיש לשמור על הכנפיים אך גם להצמיח שורשים.

עד שתגיע למקומו

עד כאן הרעיון הפילוסופי והמיסטי. אולם, יש ב'מקום' משמעות קיומית שפותחה על ידי רבי נתן, תלמידו של רבי נחמן מברסלב. ה'מקום' מציין את מעמדו של האדם, עולמו הפנימי, הסובייקטיביות האנושית. לכל אדם 'מקום', דהיינו נקודת מבט משלו ממנה הוא מסתכל על העולם. כאן נעוצה המשמעות העמוקה של המאמר בפרקי אבות: "וְאֵל תִּדְּרֶיךָ אֶת חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתִּגֵּיעַ לְמָקוֹמוֹ" (ב, ד). אין אני יכול לשפוט את האדם מתוך הפרספקטיבה שלי, אני חייב להיכנס לפרספקטיבה שלו, מה שהוא כמעט בלתי אפשרי. עכשיו ניתן להבין באור קיומי את הכינוי 'המקום'. הקב"ה מצוי בכל מקום, הוא מלווה כל אדם בעולמו הפנימי, ברקע המיוחד שבו, ולפיכך הוא היחידי שיכול לדון אותו, מתוך הפרספקטיבה הפרטית שלו.

כאן נעוץ סודו של הכלל הגדול: "וְאֵהָבֶת לְרַעַךְ

"....לפני הכמורת אשר על העדות אשר או ע ד לך ש מ ה" (שמות לו)

ה מ ק ו - יאמר על השטח החומרי של דבר , המכיל בתוכו איזה עניין מיוחד, וירמוז ברוחניות - על המדרגה המיוחדת של איזה נושא... (סידור עולת ראה א, עמ' קסו)

"הנה מקום אתי"

רבים הם ההוגים שטענו וחזרו וטענו שהיהדות מעדיפה את הזמן על פני המקום. הפילוסוף היהודי הגדול פרנץ רוזנצווייג מתח את הרעיון הזה עד קצהו, לדבריו, סודו של העם היהודי נעוץ בכך שהנצחיות בזמן מובטחת רק בניתוק מן המקום.

כמו בכל החלוקות לשתי אפשרויות, האחת יהודית וכשרה והשנייה נוכרית ופסולה, גם קביעה זאת היא לדעתי "הבדלה" והבחנה זאת פשטנית מדי. יש ביהדות מקום ל'מקום'.

מקום זה נרמז לדעתי, בכינוי שחז"ל מכנים בו את הקב"ה: "בְּרֹךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא". איך נולד ביטוי זה? חוקרים העלו סברות שונות. עבורי, מבצבצת בכינוי זה השקפה פילוסופית ומיסטית שלמה, המבטאת את נוכחותו של הקב"ה.

לא אכנס לסוגייה פילוסופית זאת פן אבריא את שרידי קוראי. ארמוז רק שהיא קשורה עם השקפת הפנתיאיזם, המזהה בין הא-ל לקוסמוס, השקפה

המשך המאמר בעמוד 4

הגיליון מוקדש לע"ג

ר' אברהם בן פריחה ז"ל • ר' יוסף בן תמו ז"ל • ר' יעיש בן אסתר ז"ל • ר' אברהם בן לאה ז"ל

השואף לגדול ולחיים - הוא אדם מאמין, כל אדם המכיר בכך שהמציאות מתפתחת ומוסרית - הרי הוא הוא - האדם המתקרב לאלוקים. 'להאמין' פירושו לחיות את עומק המציאות, מתוך הכרה כי היא עצמה הולכת ומתקרבת אל הטוב והשלם, מתוך כך בקשתה היא לחוות ולהרגיש את החיים כמה שיותר היינו לשמוח, לפעול ולרצות בטוב.

מובן הדבר, כי לא כל אדם מגיע לשלמות האמונה, אבל מתוך הגדרה זו של האמונה - הרי היא נותנת כיוון רוחני לעבודת ד' ומחוללת בו תודעה אמונית המקיפה ומתפרשת על כל מישורי החיים והתנהלות האדם.

מן הרב זצ"ל לא מנסה להוכיח את נכונות תפיסתו אלא מתוך תיאור הדברים - הוא בא להציג את הרעיון המוסרי והרוחני שלהם ולשכנע אותנו לצעוד בדרך מליאה בסיפוק וצמיחה, כך שלאורך הזמן האדם והכלל סופגים לתוכם את הרעיונות הללו וחשים את נכונותם, לא רק בשכלם אלא ממש בהווית החיים שלהם.

החיים, העבודה, הבריאות, היחס לזולת, הם 'עבודת אלוקים' אחת גדולה. המצוות והטקסים הדתיים הם עצות ודרכים כיצד לשאוף לתוכן האין סופי של המציאות, אבל גם כל אדם אשר מכיל בתוכו עוז חיים ותעצומות נפש באופן חיובי, חי את האמונה באלוקים, את האידיאלים האלווקיים.

גם האדם המצהיר על עצמו ככופר באלוקים, אבל חי באופן מוסרי ומנסה לפתח את כוחותיו ואת כוחות החברה והמציאות, הוא אדם מאמין באופן מסויים. שכן הוא חש באופן תת-מודע שיש מקור אין סופי ושלם למציאות. מתוך כך, הוא מנסה לפתח אותה ולהיות באופן מוסרי כלפיה. האידיאלים האלווקיים, **נחות הצדק, המוסר, היופי ועצם הצורך לגדול ואחדות, פועלים על כל האנושות כל הזמן.** יש הקוראים להם במפורש 'אמונה ואלוהות' ויש החיים אותם באופן תת מודע בלא הבנה של מקורם האלווקי.

לפי מן הרב קוק זצ"ל השאיפה לאלוקים היא השאיפה לחיים המודעים למקורם האין סופי, חיים של עוצמה ואמון, של פיתוח ושגשוג. כל אדם

המשך המאמר מעמ' 2

ולמשאבי טבע, אלא קודם כל תשתית בה יכולות האומות לבטא את עצמם, השפלות שבהן ברצח ובטרור. הגלובליזציה היא גלגול חדש של פלישה למקומות הפרטיים. מאז ומתמיד היו "ניאו-מרגלים" שהלכו שולל בעקבות הקסם של אזרחות העולם האידיאלית, מעל ומעבר לאזרחות השבט והלאום. קוסמופוליטים, אזרחי עולם אלה מנסים למחוק כל לאומיות, ובינתיים מוחקים רק את זהותם הם. אולם, יש פתולוגיות חמורות יותר. יש המוכנים להבין את ה'מקום', הלאומיות של השני ולא את זאת של עצמם. זאת היא מחלה המאיימת את האינטלקטואליות והתחכום.

אנו מחנכים את האדם, לעשות את המאמץ כדי להבין את הזולת, האישי והציבורי. יש המלמדים את האדם לצאת מעצמו, פעמים רבות מדי הם שוכחים ללמד אותו איך לחזור. לצאת אל הזולת פירושו לעזוב את ה"כאן" כדי להגיע ל"שם". אולם ה"שם" של ה"שם" הוא למרות הכול "כאן", ושכחת ה"כאן" גם היא פשע, פשע שממנו האדם שוכח לחזור. התיקון למעשה המרגלים מצוי בפרשת הביכורים, בפירות העץ ששורשיו באדמה, כאן ! אבל על כך במקום אחר.

פְּמוֹךְ (ויקרא יט, יח). חייבים אנו לצאת ממקומנו ולהגיע למקומו של הזולת, לכבד את ה'מקום' של הזולת, את רשות היחיד שלו ולהכיר את ייחודו. אנו חייבים להגיע למקומו, אך לא לפרוץ בתוכו. רעיון זה בא לידי ביטוי משפטי-הלכתי במושג ה"ארבע אַמּוֹת", מעין שטח מינימלי שיש לכל אדם. ארבע אמות אלו פירושן זכות האדם לחיים משלו, לאינטימיות משלו, בו הוא יוכל לממש את עצמו, וכדברי החסידות, לחיות לפי שורש הנשמה של עצמו. הציביליזציה בת זמננו על פלאיה, אינה מכבדת את האינטימיות האנושית ופולשת לתוכה. הפרסומות ברדיו ובטלביזיה הן רק סימפטומים לפלישה זאת. יותר מפעם אחת מרגיש אני שמתנגן בתוכי ג'ינגל הפרסומת ששודרה ברדיו (עד כדי בחילה), מבלי שאוכל להתנער ממנו. שטף פולשני זה למקומי מופיע בהפנוזות תרבותיות שונות. האם אין לנו זכות למקום, זכות לשמור על גבולות רשות היחיד של האדם?!

ה"שם" של ה"שם" הוא "כאן"

דמיון ואנלוגיה יש בין הציבור ליחיד. גם לעמים יש 'מקום'. מקום זה אינו רק מקור לעושר